

Rūpintojėlis lietuvių tautosakoje ir liaudies skulptūroje: pagrindiniai sampratos aspektai

GABIJA SURDOKAITĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

ANOTACIJA: Straipsnyje, remiantis folkloru (maldelėmis, oracija, užkalbėjimais, pasakalegenda) ir etnografinė medžiaga, kurioje vaizduojamas Rūpintojėlis, siekiama atskleisti liaudiškuosius Rūpintojėlio atvaizdo ir vaizdinio sampratos aspektus Lietuvos kaime iki XX a. pirmosios pusės ir nustatyti galimus tokios sampratos šaltinius.

RAKTAŽODŽIAI: pamaldumas, Rūpintojėlis, Kristaus kančia, Jeremijas, prefigūracija, Susimąstęs Kristus.

ĮVADAS

Liaudies meistrų drožtos Rūpintojėlio¹ skulptūrėlės laikomos mūsų tautos ir Lietuvos simboliu. Jos dažniausiai pasirenkamos norint oficialiai ar viešai reprezentuoti valstybę. Tačiau Rūpintojėlis visų pirma – religinis atvaizdas. Dėl to ankstesnėse publikacijose (Surdokaitė 2004: 99–111, 2005: 23–29, 2008a: 173–182, 2008b: 1–7, 2009: 50–56, 2010: 51–64) siekiau atskleisti bažnytinių Rūpintojėlio atvaizdų įvairovę, jų paskirtį ir sudėtingą sampratą. Iš tiesų nėra lengva rašyti apie Rūpintojėlio fenomeną Lietuvos kultūroje, nes, tik paminėjus tą terminą, daugumai lietuvių šis atvaizdas pirmiausia asocijuojasi su tautos ar valstybės simboliu, manoma, kad per jį išreiškiamas tautos charakteris,

1 Straipsnyje vartojamas *Rūpintojėlio* terminas mokslinėje Lietuvos istoriografijoje atsirado tik XX a. trečiajame dešimtmetyje, pradėjus domėtis liaudies menu. Iki XX a. antrojo dešimtmečio Rūpintojėlis liaudyje turėjo du konkrečius terminus: tos skulptūrėlės, kurios statytos kapinėse, vadintos „smūtkeliais“; o stovinčios namų interjeruose ar sodybų koplytėlėse – Rūpintoju, Aprūpintoju. Bažnyčiose stovėję Susimąstęsio Kristaus atvaizdai XVII–XIX a. istoriniuose šaltiniuose nusistovėjusio termino neturėjo ir vadinti įvairiai: Sėdintis Kristus, Kristus Nazarietis, Nuplaktas Jėzus, Vainikuotas Kristus, Kristus kalėjime ir pan. *Rūpintojėlio* terminas įsigalėjo XX a. trečiajame ketvirtajame dešimtmetyje autorių, rašiusių apie religinę liaudies skulptūrą, dėka. Pirmosiose Michailo Brensteino publikacijose pasitelkiamas „smūtkelio“ pavadinimas neprigijo dėl lenkiško barbarizmo (lenkų k. *smutek* ‘liūdesys, sielvartas’). Plačiau apie termino vartojimą žr. Surdokaitė 2004: 99–100.

lietuvio siela. Tokios asociacijos susiformavo XX a. trečiajame ketvirtajame dešimtmetyje, tačiau šiame straipsnyje frazės „tautos simbolis“, „Rūpintojėlio kultas“, „tautos charakterio išraiška“, „lietuvio sielos kontempliacija“ ir panašios nebus kvestionuojamos ir nagrinėjamos, nes man visų pirma rūpėjo aptarti Rūpintojėlio, kaip religinio atvaizdo ir įvaizdžio sampratos, genezę kaimo kultūros kontekste iki XX a. pirmosios pusės, dar iki jo paskelbimo „lietuvio sielos išraiška“ ir tokios tezės įsigalėjimo provincijoje. Rūpintojėlio atvaizdas išreiškia tam tikrą tikinčiojo požiūrį į Kristaus asmenį aspektą, todėl šis straipsnis yra ne tik menotyrinių ar folkloro, bet ir bendresnių krikščioniškosios kultūros tyrimų dalis.

Tiriant Rūpintojėlio atvaizdo raišką religinėje liaudies dailėje, pasirinktas XIX a. antrosios–XX a. pirmosios pusės (iki sovietų okupacijos) laikotarpis. Tai lėmė objektų išlikimas. Lietuvoje seniausių liaudiškosios plastikos pavyzdžių, datuotų XVIII a., yra labai mažai, o XIX a. pirmosios pusės skulptūros sudaro taip pat negausią grupę. Dauguma išlikusių liaudiškų statulėlių yra iš XIX a. pirmosios pusės–XX a. pradžios. Be to, liaudiškos Rūpintojėlio sampratos tyrimui reikalingi archyviniai duomenys yra tik apie XIX a. pabaigos–XX a. pirmosios pusės skulptūras ir jas kūrusius meistrus dievdirbius. Nagrinėjant Rūpintojėlio sampratą tautosakoje, pasirinktas tas pat laikotarpis. Toks pasirinkimas nulemtas keleto veiksnių. Visų pirma svarbu tai, kad ankstyviausia tyrimui reikiama medžiaga buvo užfiksuota tik XIX a. antrojoje pusėje. Dauguma straipsnyje naudojamų paliudijimų užrašyti XX a. ketvirtajame dešimtmetyje, keletas – jau antrojoje šimtmečio pusėje. Tarpukariu etnografų ir folkloristų surinkta gausybė nagrinėjamos temos šaltinių nei tuomet, nei vėliau dėl sovietmečiu susidariusios situacijos nepateko į folkloristų akiratį. Tie šaltiniai yra labai vertingi dėl sparčiai besikeičiančių visuomeninių bei kultūrinių sąlygų, todėl ši publikacija – nedrąsus mėginimas patyrinti Rūpintojėlio sampratos ir įvaizdžio aspektus tautosakoje ir religinėje liaudies skulptūroje. Tiriant taip pat pastebėta, kad liaudiška Rūpintojėlio samprata yra nulemta ir viduramžiškos XVII–XVIII a. bažnytinės kultūros ir yra natūrali jos tęsia. Kaip matysime vėliau, Rūpintojėlio atvaizdo ir įvaizdžio koncepcija nėra vienalytė, ji apima kelis aspektus, kuriems darė įtaką devocinė literatūra, meditacijų vadovai, Kristaus kančios aprašymai. Konservatyvus liaudiškos kultūros sluoksnis tą atvaizdo sampratą išsaugojo iki pat XX a. vidurio. Taigi chronologinės ribos pasirinkimą lėmė išlikusi vaizdinė medžiaga ir archyviniai šaltiniai, o XX a. pirmoji pusė ir vidurys žymi istorinių bei visuomeninių priežasčių nulemtą Rūpintojėlio sampratos ir apskritai visos religinės liaudies skulptūros kūrimo tradicijos pertrūkį.

KRISTAUS KANČIOS CIKLAS IR PRANAŠO JEREMIJO PREFIGŪRACIJA

Iki šiol mokslininkai nenustatė, kokiame kontekste funkcionavo Rūpintojėlio atvaizdas iki XV a. pabaigos, tačiau maždaug XV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje sėdinčio Jėzaus figūrą imta jungti į Kristaus kančios, o ypač į Kryžiaus kelio ciklą (Kruszelnicki 1959: 317). Tačiau pažymėtina, kad dar nuo šv. Bernardo Klerviečio (*Bernard de Clairvaux*, 1090–1153) laikų vis didesnę vaidmenį ima vaidinti Kristaus kaip istorinio kenčiančio žmogaus samprata. Šv. Bernardas Klervietis teologiškai pagrindė ir sureikšmino žmogiškąjį Jėzaus aspektą, jo kančią ir mirtį, be to, jis buvo mistikos teoretikas, pirmasis pradėjęs praktikuoti Kristaus kančios išgyvenimus (*compassio*). Gilinantis į žemiškąjį Kristaus gyvenimą, ypač jo kančias, atsigręžiama į nekanoninius tekstus (ten pat: 307). Savo pirmine prasme nekanoninis, netgi neapokrifinis apnuoginto, ant akmens besiilsinčio Kristaus atvaizdas buvo individualių apmąstymų vaisius.

Susidomėjimas Kristaus kančiomis pirmiausia kilo pradėjus rengti kryžiaus karus. Keliaujant į Šventąją žemę ir apeinant Kristaus kančios kelią, buvo mėginama persikelti į nukryžiovimo vietą ir įvykius. Užkariavus Jeruzalę (1187, 1244 m.), ši galimybė kuriam laikui buvo prarasta, todėl atsirado pirmieji detalūs šventųjų vietų aprašymai, kuriems vėliau buvo rašomi komentarai (Fehleemann 1990: 83). Šventųjų vietų aprašymų ir jų komentarų radimuisi ir gausėjimui turėjo įtakos Kryžiaus kelio kulto augimas Šventojoje žemėje Jeruzalėje; ten nuo seno akmenimis ir koplyčiomis žymėtos svarbios į Golgotą vedančios vietos. Ilgainiui kai kurias akmenimis pažymėtas Jėzaus parpuolimo vietas imta tapatinti su jo poilsio vieta (Kruszelnicki 1959: 317–318). Pasakojimai apie akmenį, ant kurio sėdėjo Kristus, atsirado apie XII amžių. Vėliau jie aptinkami ir literatūrinuose šaltiniuose. Pirmą kartą tokia legenda užfiksuota 1305 m. pranciškono Ubertini de Casali (1259–1329) raštuose (Dobrzeńiecki 1968: 84). Viduramžių literatūros tyrinėtojas Tadeusz Dobrzeńiecki pastebi, kad visuose viduramžių tekstuose sėdintis Kristus paminėtas paskutinio *via dolorosa* etape, įvardijamame kaip *ductio ad locum crucifixionis* (vedimas į nukryžiovimo vietą; ten pat: 279). Be U. de Casali, apie tai rašė Antonius de Cremina (1320, 1327 m.), šv. Bernardas Senietis (1380–1444), Henrikas de St. Gallenas (1371–1391). XV a. šventosios Jeruzalės aprašyme besiilsintį Kristų mini (1486 m.) Bernhardas von Breitenbachas. XVI–XVII a. sėdinčio Kristaus vaizdinys randamas Kristijono Adrichomijaus (*Christianus Andrichomius*), Francesko Queresmi, Bernardino iš Krokuvos (*Bernardyn z Krakowa*) darbuose (ten pat: 280–286).

Gertas von der Ostenas teigia, kad Rūpintojėlio atvaizdas atsirado XIV a. pabaigoje Vokietijoje (Osten 1952: 153). Taigi prirėkė beveik dviejų šimtų metų, kad literatūrine forma užfiksuotas pirmasis Susimąščiusio Kristaus vaizdinys

būtų įkūnytas dailėje. Pirmiausia Rūpintojėlis buvo skulptūrinis atvaizdas, tik nuo XV a. pradžios jis atsirado altorių atvaizduose, flamandų *Valandų knygoje*, amžiaus viduryje – tapyboje, o apie 1500 metus – grafikoje (pirmasis raižinys datuojamas 1478 m.). Iki XVIII a. Kristaus kančios ciklai būdavo įvairios struktūros, skyrėsi stočių skaičius ir turinys, todėl vaizduojant jį dailėje būdavo įterpiamas Rūpintojėlio atvaizdas. Antai 1494–1500 m. Hansas Holbeinas (1460–1524) nutapė paveikslų ciklą „Die Graue Passion“, kurį sudaro dvylika Kristaus kančių vaizduojančių drobių ([Katalog] 1965: 66–70). Devintame paveiksle pavaizduota kareivių apsupta Susimąščiusio Kristaus figūra. Religiniame mene XVI a. įsigalėjo iš daugiafigūrių kompozicijų išsikristalizavęs vienišos Susimąščiusio Kristaus figūros vaizdavimas. Toks Rūpintojėlio atvaizdas buvo suvokiamas kaip visų Kristaus patirtų kančių simbolis, o sakralinėje erdvėje jis, dažniausiai skulptūra, stovėdavo skyrium nuo kitų kūrinių. Europos bažnytinėje dailėje tokią vienišą Susimąščiusio Kristaus figūrą vaizduojantys kūriniai dažniau kuriami iki XVIII a. pabaigos, vėliau iš esmės išnyksta (Lietuvoje iki XX a.), liaudies mene ji aptinkama iki XX a. (Vokietijoje iki XIX a. pabaigos, Lenkijoje, Lietuvoje – iki XX a.). Tačiau bažnytinėje dailėje tokia Kristaus figūra būdavo įtraukiama į bendrą bažnyčios puošimo idėjinę programą ir buvo Kristaus kančios ar Kryžiaus kelio dalis.

Kristaus kančios ciklo epizodas, kurio aprašymuose aptinkamas Susimąščiusio Kristaus vaizdinys, – tai pasirengimo Nukryžiavimui (arba Nukryžiavimo laukimo) scena. Joje ant akmens sėdinčio Kristaus vaizdavimas siejamas su pranašo Jeremijo raudomis dėl sugriautos Jeruzalės. Ši prefigūracija² atsirado viduramžiais, kai Didžiosios savaitės liturgijoje buvo atliekamos Jeremijo raudos (*lamentatio*), kuriose jis apverkė prarastą Jeruzalę (Dobrzaniecki 1968: 288). „Visi, kurie einate šiuo keliu, pažvelkite ir pamatykite, ar yra toks skausmas, kuris ištiko mane“ (Finaldi 2000: 120)³. Šis *Raudų knygos* fragmentas paprastai būdavo interpretuojamas ne tik kaip Kristaus kančių pranašystė, bet naudojamas ir pačioms kančioms išreikšti.

Nuo ankstyvųjų viduramžių Didžiojo penktadienio liturgijoje buvo giedamos *Improperia*⁴, kurias įterpdavo ir į vėlesnes pasijas bei dramas. Jose skelbiama apie

2 *Prefigūracija* – terminas, vartojamas parodyti, kaip *Senasis Testamentas* yra tiesiogiai susijęs su *Naujojo Testamento* supratimu. Šitaip kai kurie *Senajo Testamento* veikėjai (pvz., Abraomas, Mozė, Elijas, Jeremijas ir kt.) yra suvokiami kaip žinišos apie Jėzų Kristų pranašai. Jeremijo pranašystes krikščionys suvokė kaip Kristaus kančios pranašystę. „Niekada nenorėjęs būti pranašas, Jeremijas per visus veiklos metus grūmėsi su Dievo žodžio galia ir stengėsi nekalbėti Dievo vardu, tačiau nepajėgė ir pačiu savo gyvenimu liudijoti būsimąjį Mesiją“ (Biblija 2005: 1136).

3 Citata iš *Senajo Testamento Raudų knygos* (Rd 1, 12).

4 *Improperia* – antifonos, giedamos Didįjį penktadienį Kryžiaus pagarbinimo pamaldose. Jomis išreiškiamas Išganytojo pokalbis su savo žmonėmis. Toks giedojimo būdas Europoje pamažu plito nuo IX a., o XIV a. buvo įtrauktas į Romos apeigyną.

ant akmens ar kryžiaus sėdintį Kristų. Jau vėlyvaisiais viduramžiais Rūpintojėlio vaizdavimas pabrėždavo nuoširdų asmeninį tikinčiųjų santykį su Kristumi. Tai iliustruoja Išganytojo dejonės, skaitomos Didįjį penktadienį. Dramose išrengtas Kristus, sėdėdamas ant kryžiaus, kreipiasi į liaudį tokiais žodžiais: „O tauta mano, ką padariau tau, kuo nuliūdinau tave...“ (Schuler 1951: 72; Fehleemann 1990: 86). XV a. dramoje *Egerer Fronleichnamspiel* pasakojama apie Kristų, kuris po apnuoginimo sėdėjo ant kryžiaus ir raudėjo *Improperia*: „O tauta mano, ką padariau tau, kuo nuliūdinau tave, atsakyk man“ (Dobrzzeniecki 1968: 289)⁵. 1532 m. parašytuose Kristaus kančių apmąstymuose *Rozmyślania dominikańskie* pasakojama, kaip Kristus buvo pasodintas ant akmens, o jo kojos surakintos trinka („Ir sėdėjo viso pasaulio Viešpats toje trinkoje ant akmens, parėmęs ranka galvą; Rozmyślania 1965: 73), todėl pranašas Jeremijas laikomas Kristaus prefigūracija („Pašhuras nu-plakdino Jeremiją ir įrakinio į trinką, stovėjusią prie Aukštutinių Benjamino vartų VIEŠPATIES Namuose. Kitą rytą Pašhuras paleido Jeremiją iš trinkos. Jeremijas tarė jam: „VIEŠPATS vadina tave ne Pašhuru, o Magor Misabibu!“; Jer 20, 2–3).

Sėdinčio Kristaus ir pranašo Jeremijo paralelė populiari ir baroko laikotarpiu. Ji dažnai aptinkama Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK) spausdintuose Kristaus kančios apmąstymuose ir pamoksluose. Pavyzdžiui, Minsko jėzuitų kolegijos rektorius (1740–1748) Janas Zrzelskis rašė:

„Taip mieliausiasis Jėzus, kaip kadaise Jeremijas, atsisėdęs ant akmens, nurodyto jam vietoj sosto, graudžias raudas giedoti pradėjo. Bet duktė, mano tauta, tapo žiauri, panaši į dykumos stručius (Zrzelski 1740: 159)⁶.“

Kaip matome, nebuvo vienintelės *Raudų knygos* ištraukos, kuria būtų reiškiama Kristaus kančia. Kiekvienas šia tema rašęs autorius pasirinkdavo citatą, kuri geriausiai, jo manymu, tiko Išganytojo skausmui išreikšti. LDK bažnyčių inventoriuose ar vizitacijų aktuose Rūpintojėlio skulptūros buvo įvardijamos ir kaip dėl Jeruzalės raudančio Jėzaus figūros⁷.

Sėdinčio Kristaus ir pranašo Jeremijo paralelės populiarumas baroko laikotarpiu darė įtaką ir liaudiškajam Rūpintojėlio vaizdiniui. Tai iliustruoja 1881 m. Švenčionių paviete Alfredo Romerio užrašyta liaudiška velykinė oracija:

Jezu morzony,
Do grobu włożony,
Ten dzien wielkanocny, Wstał Bóg wszechmocny.

5 Citata iš *Senojo Testamento Michėjo knygos* (Mch 6, 3).

6 Citata iš *Senojo Testamento Raudų knygos* (Rd 4, 3)

7 Pavyzdžiui, 1830 m. Aleksandravėlės bažnyčios vizitacijos akte (LVIA f. 669, ap. 2, b. 241, l. 598v).

Zgwałcił szatana, króla hetmana, Wyjjechał na miasto, miasto Rozalim.
 Siedzi Jezus na kamieniu
 Płace wielkim zalem,
 A wy chrześcijanie, nie bądźcie Żydami
 Weźcie Jezusa westrzemieniami [?]
 Zwierzta, ptaszęta swoje hniazdy majo,
 Gdzie chcąc, tam odpoczywajo,
 A ja biedny Syn Boży.
 Nie mam miejsca takowego
 Przyjmicie, chrześcijanie, do boku serca łaskowego
 Winszuje Pani Wielmożna. Daj Boże ten rok przeprowadzić, drugiego doczekać w
 większych [?] grzechach, w większych pociechach. Alleliuja! (Romer 1897: 340)⁸.

Oracijoje paminėtas Rozalimo miestas greičiausiai yra Jeruzalė. Lietuvoje pasitaikantis vietovardis Rozalimas kilęs nuo senovinio lietuviško Jeruzalės vardo, vyriškosios jo formos – Jeruzolimo. Lietuvoje yra net keletas Jeruzolimų. Rozalimai yra Pakruojo ir Kupiškio rajonuose, Jeruzolimu buvo vadinamas Tumasonių kaimas Kupiškio rajone. Todėl tikėtina, kad oracijoje minimas Rozalimas yra ne konkreti Lietuvos vieta, bet sulietuvintas biblinio miesto pavadinimas.

Pranašo Jeremijo prefigūracija Rūpintojėlio sampratoje užfiksuota ir Lenkijoje. Anna Kunczyńska-Iracka pateikia tokius jos aptiktus apibūdinimus: „Ponas Jėzus rūpinasi Jeruzale, nes blogai ten yra“, „Ponas Jėzus su erškėčių vainiku, susirūpinęs dėl Jeruzalės, nes akmenis ant akmenis iš jos nebeliks“ (Kunczyńska-Iracka 1980: 150). Magdalena Zowczak Jeremijo raudas, skaitomas Didįjį penktadienį, sieja ir su *Evangelija pagal Luką*. Ten Kristus kreipėsi į moteris: „Jeruzalės dukros! Verkite ne manęs, bet verčiau savęs ir savo vaikų“ (Zowczak 2000: 390)⁹.

Rūpintojėlio siužeto liaudiškai interpretacijai turėjo įtakos įvairių bažnytinių tekstų samplaika su savita valstietiška pasaulėžiūra. „Siužeto prasmės interpretacijų įvairovę lėmė tiksliai neidentifikuotas Kristaus gyvenimo momentas, nes tiesioginio siužeto atitiktumas Naujajame Testamente nėra“ (Urbonienė 2009: 33). Siužeto interpretacijų įvairovė būdinga ir bažnytinio atvaizdo prasmėms.

.....

8 Oracija užrašyta ir paskelbta netaisyklinga lenkų kalba, todėl pateiksiu tik jos atpasakojimą: „Jėzau numarintas, Į karstą įdėtas, Šią Velykų dieną prisikėlė Visagalis Dievas. Nugalėjo karalių šėtoną, Išvyko į miestą, Rozalimo miestą. Sėdi Jėzus ant akmenis, Gailiai verkia, O jūs, krikščionys, nebūkite žydais <...> [?]. Žvėreliai, paukšteliai turi savo lizdus, Kur nori, ten ilsisi, O aš, nelaimingas Dievo Sūnus, Neturiu tokios vietos. Priimkit, krikščionys, prie gailėstingosios širdies, Sveikinu Kilmingąją Ponią. Duok Dieve šiuos metus pragyventi, kitų sulaukti su didesnėmis [gal užrašymo klaida? Turėtų būti „mažesnėmis“ – G. S.] nuodėmėmis, su didesniais džiaugsmiais. Aleliuja!

9 Citata iš *Naujojo Testamento Evangelijos pagal Luką* (Lk 23, 28).

Liaudiškoje Rūpintojėlio atvaizdo traktuotėje nėra bažnytinėi dailei nebūdingų vaizdavimo būdų. Religinės liaudies dailės meistrai tiesiogiai sekė nusistovėjusiomis bažnytinėmis ikonografinėmis schemomis ir kitokių jo interpretacijų neaptinkama. Populiariausias buvo išgrynintas ikonografinis tipas, vaizduojantis Susimąščiusį Kristų su drabužiu arba tik su perizonijum¹⁰. Kristaus kančią žymi vien kraujo lašai ant kūno ir erškėčių vainikas. Kūriniuose pabrėžiamas vidinis Kristaus skausmas, vengiant drastiškos kančios vaizdavimo. Tokia Rūpintojėlio ikonografinio tipo traktuotė būdinga visai Europai ir Lotynų Amerikos šalims. Skiriasi tik vienos ar kitos atmainos paplitimas ir populiarumas tam tikroje teritorijoje. Tačiau negalima išskirti nė vienos Rūpintojėlio ikonografinio tipo atmainos, kuri būtų būdinga tik vienam kuriam regionui ir nebūtų aptinkama kitame. Apskritai straipsnio autorės tyrimai rodo, kad skirtinguose Europos ir Lotynų Amerikos regionuose plito konkretaus pirmavaizdžio kopijos, kurios ir lėmė vienos ar kitos Rūpintojėlio atmainos vyravimą toje teritorijoje. Galbūt liaudyje vartoti Rūpintojėlio pavadinimai „smutkas“, „smūtkiukas“, „smūtkelis“ (ŽAM, inv. nr. LM602), „mūkiukas“ (LNM, inv. nr. EM6579) buvo perimti iš bernardinų, kurie taip

.....

10 *Perizonijus* – religinės dailės kūriniuose pa-vaizduotas stilizuoto arba natūralaus pavidalo įvairiai suklostytas audinio gabalas, dengiantis kankinamo, nukryžiuoto, kai kada ir prisikeliančio iš kapo Kristaus juosmenį ir klubus.

Kriaunų Dievo Apvaizdos bažnyčia.
XVII a. Medis, polichromija, H 66,5 cm.
RKRm, inv. nr. RKM-4152.
Vytauto Balčyčio nuotrauka, 2005

Kretingos raj., Darbėnų apyl.,
Paluporių k. ŠAM Neg. 217.
Česlovo Liutiko nuotrauka, 1932

Mažeikių raj., Vieکشnių apyl., Plūgų k.
ŠAM Neg. 11360.
Stasio Ivanausko nuotrauka, 1942

nr. LV2261). Tokie įvardijimai atspindi minėtus religinių tekstų epizodus, kur aprašomi įvykiai prieš pat Jėzaus nukryžiuavimą. Kartu tai parodo ir viduramžišką devocinę Rūpintojėlio sampratą, kuria išreiškiama vienišo, apleisto parimusio Kristaus, mąstančio apie būsimą kančią, idėja. Kad ši XV–XVI a. Rūpintojėlio samprata išlaikyta iki XX a. pradžios, rodo ir tai, kad Rūpintojėlio skulptūrėlės dažniausiai randamos vienos, su kitos ikonografijos skulptūromis jos komponuojamos retai. Be to, kaip pažymi Skaidrė Urbonienė, „kančią pabrėžia ir vieta paminkle – Rūpintojėlio skulptūrėlės <...> kartais komponuojamos kryžiaus kryžmoje, įprastoje Nukryžiuotojo atvaizdo vietoje“ (Urbonienė 2009: 34). Lenkijoje etnografų užfiksuoti taip pat liaudiški Rūpintojėlio apibūdinimai iliustruoja prieš mirtį sėdinčio ir kenčiančio Kristaus idėją: „Ponas Jėzus medituoja apie savo mirtį“, „Ponas Jėzus kalėjime pasodintas, kai jį kankino“ (Kunczyńska-Iracka 1980: 150). Tokius Susimąščiusio Kristaus vaizdinio aspektus suteikė XVII–XVIII a. bažnytinė kultūra. „Liaudies suvokimu toks kenčiantis, liūdintis Dievas gali gerai suprasti nelaimės ištiktą, t. y. kenčiantį ir liūdintį, žmogų, todėl verta jam melstis ir prašyti malonių“ (Urbonienė 2009: 151). A. Kunczyńska-Iracka, pasiremddama Lenkijoje užrašytais posakiais apie Rūpintojėlį, teigė, kad liaudies pamaldume Rūpintojėlis laikomas pagalbininku tiek apmąstant Jėzaus, tiek žmonių kančias

įvardijo Susimąščiusio Kristaus atvaizdą. Vilniaus konvento kronikoje Rūpintojėlis paminėtas kaip Smūtnas Ponas Jėzus (VDKM S 111105, l. 206). Liaudyje prigiję vardai išreiškė Kristaus kančią, sielvartą, liūdesį. Liaudiškas pavadinimas „Plikdeivėlis“ (ČDM, inv. nr. LV510) taip pat pabrėžia Kristaus kančias, t. y. jo viešą pažeminimą – išrengimą.

Iš bažnytinės Rūpintojėlio sampratos atėjo ir platesni jo apibūdinimai. „Smūtkas prieš kančią savo“ – tokį aiškinamąjį pavadinimą turėjo skulptūrėlė Plungės rajone. Panašiai – „Smūtkelis prieš kančią savo“ – vadinta dar viena skulptūrėlė Plungės rajone, Šateikių apylinkės Pakutuvėnų kaime (LNM, inv. nr. EM6580). Kaip „Jėzus prieš mūkas“ žinoma skulptūrėlė Anykščių rajone, Gelgaudiškių kaime (ČDM, inv.

(Kunczyńska-Iracka 1980: 150)¹¹. Kita vertus, tokioje sampratoje atsispindi išganytojiška Kristaus kančia, ji atskleidžiama ir religiniuose tekstuose, ir liaudiškoje aplinkoje: „Jėzus Kristus nuolankiai kenčia fizines ir dvasines kančias, suvokdamas savo misiją žemėje, pasibaigiančią Dievo valia nulemta mirtimi ant kryžiaus“ (Vaicekuskas 2005: 163).

Tridento visuotinis Bažnyčios susirinkimas gynė Atgailos sakramento doktriną ir 1551 m. atgailai skyrė vieną skyrių ir penkiolika kanonų. Teigiama, kad šis sakramentas yra įsteigtas paties Kristaus, idant tikintieji galėtų susitaikyti su Dievu (Dictionnaire 1989: 982), nes nuodėmė pirmiausia suvokiama kaip Dievo įžeidimas. Potridentinė nuodėmės ir jos atpirkimo, taip pat išaugusi Atgailos sakramento svarba suteikė daugiau reikšmių Rūpintojėlio vaizdiniui. LDK tokios įtakos rezultatai aptinkami tik nuo XVII amžiaus. Susimąšciusio Kristaus vaizdinys buvo naudojamas Bažnyčios mokymui apie nuodėmių išpažinimą, juo išreiškiama dėl žmonių nuodėmių liūdinčio ir jas apmąstančio Kristaus idėja.

Rūpintojėlio atvaizdo tapatinimą su nuodėmių refleksija perėmė ir lietuvių liaudies tradicija. Antai Pranas Bručas (gimęs ~ 1860 m.) iš Pavinkšnių kaimo, Smilgių apylinkės maždaug 1907 m. Smilgių klebono nurodymu papuošė bažnyčios šventorių savo darbais. Visuose keturiuose jo kampuose buvo pastatyta po vis kitokį koplytstulpį su įvairiausiomis statulėlėmis. Viename jų buvo įkeltas Rūpintojėlis, kuris reiškė „Jūsų nuodėmės mane spaudžia“, kitame – šv. Jurgis, mokantis nepasiduoti „piktam“; kituose koplytstulpiuose buvo įstatytos parapijos globėjų statulėlės (LNB RS, f. 127, b. 95, l. 32).

BAŽNYČIOS MOKYMAS, RELIGINĖ LITERATŪRA IR LIAUDIES TRADICIJA

Rūpintojėlio atvaizdo paplitimas valstietiškame sluoksnyje apskritai gali būti susijęs su sėdinčio Jėzaus įvaizdžiu. Kartais Rūpintojėlio skulptūrėlė buvo ir vadinama tiesiog „sėdinčiu Jėzumi Kristumi“ (LNM, inv. nr. EM8698). Viduramžių tekstai, kurie funkcionavo ir vėlesniais laikais, veikė tam tikrų tautosakinių maldelių atsiradimą: „Ant marių baltas akmuo, ant akmens Jėzus Kristus sedėjo“ (LTR 793/8/)¹². Šioje Kabelių parapijoje užrašytoje maldoje susipina keli reiškii-

.....

11 „Kalbėjo, kad kenčiantis Ponas Jėzus, nes anksčiau tai visi žmonės kentėjo“; „Seniau visi žmonės kentėjo, todėl žinojo, kad jis sielvartauja.“

12 Visas liaudiškos maldelės tekstas skamba taip: „Nedėlios ankstų rytų užtekėjo saulalė. Po dangų vaikščiojo panelė su Jėzum Kristum, už rankų vedžiojos. Ant marių baltas akmuo, ant akmens Jėzus Kristus sedėjo. Ak, Jezau, kap aš tavi mylėjau, po visą svietai veizdėjau. Kas šitą maldelę ant dienos triskart kalbės, kiek an medžių lapų, kiek ant žemės žemių, čiek bus griekų atleistų.“

Kalnelio koplyčia, Joniškio raj.
XVIII a. pabaiga–XIX a. pradžia. Medis,
polichromija, H 67 cm. ŠAM, inv. nr. 1041.
Vytauto Balčyčio nuotrauka, 2005

niai – meilė Jėzui, pamaldumas Švč. Mergelei Marijai ir Kristui. Panaši maldelė užfiksuota ir Lenkijoje (Kunczyńska-Tracka 1980: 149), tik ten sakoma, kad Švč. Mergelė Marija vaikščiojo su Kristumi ne po žemę, o po dangų. Taip tarsi supinami Marijos gyvenimo įvykiai iki ir po jos mirties.

Frazė „Ant marių baltas akmuo, ant akmens Jėzus Kristus sėdėjo“ rodo, kad Kristus susiejamas su vietos kraštovaizdžiu – mariomis. Tai dar kartą patvirtina, kad apskritai biblinius įvykius liaudies tradicija natūraliai priartindavo prie savo gyvenimo realijų. Juk *Naujajame Testamente* dažnai minimas vandens telkinys, kuriuo Kristus keliaudavo į vieną ar kitą kraštą. Kristaus gyvenamojo laiko susiejimas su savąja aplinka, savo kraštu būdingas lietuvių liaudies etiologinėms sakmėms (Racėnaitė 2008: 327).

Akmuo minimas ir kituose pasakymuose. Pavyzdžiui, „Sėd Ponas Jėzusas ant balto akmens, baltas rankas nuleidęs, šventas akis užmerkęs“ (Mažiulis 2002: 933)¹³. Akmenį, ant kurio Kristus sėdėjo Kryžiaus kelio metu, mini tokie viduramžių autoriai, kaip pranciškonas U. de Casali, šv. Bernardinas Senietis, H. de St. Galleno, A. de Cremina, Iohannesas Poloneris, dominikonas šv. Vincentas Ferreras ir kt. (Dobrzeńiecki 1968: 281–284). Frazę „Po to Kristus, eidamas su savo kryžiumi toliau, prisėdęs kitur pailsėt ir, būdamas dėkingas žmonėms, leidusiems jam tatai padaryti, meldėsi“ (Vitkauskas 1937: 138; Urbonienė 2009: 35) galima traktuoti kaip tiesioginę viduramžių Kristaus kančių aprašymų citatą. Tadeusz Sewerynas pateikia vieną lenkų legendą, kurioje Kristus keliavo per pasaulį su erškėčių karūna, o išvargęs kelionėje atsisėdo ant akmenų prie kelio ir graudžiai

13 Visa vakaro ir ryto malda: „Einu gulti vakaro, nešu kryžių per patalą, žegno mani Pana Švenčiausia, krikštij mani Pons Jėzusas, nieko pikta nebijau per Panos Švenčiausios žegnojimą, Per Pono Jėzuso krikštijimą. Du aniuolai migin, du aniuolai budin, du aniuolai danguje sėdi. Sėd Ponas Jėzusas ant balto akmens, baltas rankas nuleidęs, šventas akis užmerkęs. Ein šv. Petras su šv. Povilu visam svietui apsakinedamas.“ Kas tą maldelę iškalbės vakare guldamas, rytmetį keldamas, šviesus rojus bus atvertas, tamsi pekla bus užverta. „Pone Jėzau Kristau, atidaryk švysų dangų par nepabaigtus amžius linksmybėje būt. Amen.“

apsiverkė. Dėkingi už tas ašaras žmonės pradėjo jį vaizduoti ne kaip baudžiantį, o kaip gailestingą Dievą (Seweryn 1958: 175).

Reikia atkreipti dėmesį į ankstesniuose pasakymuose minimą baltą akmenį. M. Zowczak teigia, kad baltas akmuo yra simbolinis pasaulio centras, pamatinis / kertinis akmuo, o kartu ir aukos vieta (Zowczak 2000: 392). Į kristologinę balto akmens simboliką pirmasis dėmesį atkreipė Krzysztof Wroclawski. Kristus, pasak apaštalo Petro, yra gyvasis, išskirtinis ir brangus kertinis akmuo (ten pat; plačiau žr. apaštalo Petro laišką 1 Pt 2, 4–8).

Kita vertus, lietuvių liaudies folklore aptinkamas akmuo, susijęs su sielvarto, kančios ir skausmo išraiška. Dainose minimas akmuo, ant kurio atsisėdama kenčiant ir sielvartaujant:

Aš atsisėdau
Ant akmenėlio
Ir atsidusau:
Dievuliau mano,
Oi lylia lylia,
Smūtni adyna,
Ir atsidusau:
Dievuliau mano... (LLD 483, nr. 474).

A. Romerio užfiksuotoje oracijoje taip pat kalbama apie vienišą, apleistą Jėzų, kuris neturi vietos pailsėti. Šis vaizdinys atėjo iš vėlyvųjų viduramžių Rūpintojėlio sampratos. Tuo metu ji apėmė ne tik Kristaus kančias bei skausmą, bet ir „jungė vienatvės, apleistumo, svetimumo ir tėvynės neturėjimo jausmus“ (Fehlemann 1990: 82). „Šiame ikonografiniame tipe Kristus paskutinį kartą pasirodo kaip žmogus. Jis žemiškas, gyvenantis, pažeidžiamas, jautrus ir todėl jaudinantis <...>. Jo prislėgta sėdėseną žymi ne kūnišką, kančių sukeltą nuovargį, bet pirmiausia Kristaus „vargą“ pradine prasme: tėvynės neturėjimas, vienatvė, pačių artimiausių pasekėjų nusišalinimas ir bet kokių santykių neigimas – šis *desolatio Christi* buvo labai mėgstama tema tuometinėje devocinėje literatūroje“ (Borries 1972: 10–15).

Kai kur Rūpintojėlis kaimo žmonių vadintas Aprūpintoju, Aprūpintojėliu (ČDM, inv. nr. LV91, LV105), Rūpintoju (ČDM, inv. nr. LV25). Dažniausiai taip vadintos skulptūrėlės stovėdavo namuose arba sodybų koplytėlėse. Susimąsčiusiam Kristui čia suteikta Dievo, kuris rūpinasi ir saugo namus, šeimą, ūkį, funkcija. Eržvilko miestelyje (Jurbarko raj.) Rūpintojėlio statulėlė buvo vadinta „Visų nelaimių atitolintoja“ (ČDM, inv. nr. LV96). Balys Buračas 1920 m. Aco-kavų kaime (Šiaulėnų vls.) užrašė atvejį, kai viena senutė prieš mirtį paprašiusi

namiškių į karstą įdėti jos mylimą Rūpintojėlį, „kuris visą gyvenimą ja rūpinosi“ (Buračas 1993: 294; Urbonienė 2009: 34).

„Rūpintojėlio skulptūrėlę tėvai dirbdino susirgus vaikams, tikėdami, kad Dievas pasirūpins sergančiu vaiku. Užrašytas pasakojimas, kad vienoje šeimoje vis mirę vaikai, ir šeimos galva pasižadėjęs padirbdino Rūpintojėlio statulėlę. Trys vaikai išgyvenę, nors ir silpni buvę“ (Urbonienė 2009: 34). 1919 m. Lietuvoje siautė šiltinės epidemija. Apie 1919–1920 metus koplytėlę į medį Šateikių apylinkės Kadaičių kaime (Plungės raj.) įkėlė Liudas Šatkauskas, prašydamas Dievo, kad pasveiktų šiltine serganti duktė (Valatka 2006: 136).

Rūpintojėliai buvo statomi tada, kai netiko kiti šventieji, turėję konkrečią globos sritį. Antai Onušio apylinkėse (Trakų raj.) 1938 m. vykusios ekspedicijos metu užrašytas pasakojimas apie koplytėlę, prie kurios poteriaudavę elgetos (LKŽ XI 999). Skaisgirio apylinkėje, Dvelaičių kaime (Joniškio raj.) buvęs Rūpintojėlis, kurį žmonės laikę mergaičių užtarėju. Prie jo meldavusios pavainikių susilaukusios merginos (ČDM, inv. nr. LV161).

Antanas Rūkštelė aprašė atvejį, kai vienos sodybos koplytėlėje buvo pastatytos Marijos Maloningosios ir Rūpintojėlio skulptūrėlės tikintis, kad gyvenimas bus kupinas malonių, nes „Smutkelį – sėdintį Kristų su atremta ranka į veidą, laiko pažadėjusiu daugiau nebausti žmonių“ (Rūkštelė 1941: 3; Urbonienė 2009: 34). Gailestingą Dievo idėja atsispindi ir Lenkijoje užfiksuotuose pasakojimuose apie Rūpintojėlį (Kunczyńska-Iracka 1980: 150). Tokia Rūpintojėlio samprata gali būti paveikta XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje plitusių Gerojo Ganytojo vaizdinio. Šiuo laikotarpiu bažnyčiose buvę Gerojo Ganytojo atvaizdai išreiškė išklausančio ir globojančio Dievo idėją (Smilingytė-Žeimienė 2003: 16). Taigi, kaip pažymi S. Urbonienė, šalia kančios suvokimo Rūpintojėlio atvaizdai suteikiama ir globojančio, saugančio Dievo prasmė (Urbonienė 2009: 35).

Kristus nėra dažnas lietuvių sakininės tautosakos personažas. Radvilė Racėnaitė pastebėjo, kad „daugumoje pasakojamojo folkloro žanrų (pasakose bei mitologinėse sakinėse) Kristus ir kiti šventieji personažai veikia tik epizodiškai. Be to, naratyvuose apskritai dažniau pasitaiko apibendrintas Dievo paveikslas, kai ne visuomet aišku, ar šis veikėjas gretintinas su Dievu Tėvu, ar su Jėzumi Kristumi, ar su ikirikščioniško tikėjimo dievu“ (Racėnaitė 2008: 323). Antai ir Rūpintojėlis Pakražančio apylinkėje, Sotkalnio kaime (Kelmės raj.) buvo vadintas Dievu Tėvu (VDKM, inv. nr. BNN 3424). Tai rodo liaudiškąjį Švč. Trejybės dogmos suvokimą. Švč. Trejybės dogma skelbia, kad yra „vienas Dievas trijuose asmenyse: „Dievas Tėvas, Dievas Sūnus, Dievas Šventoji Dvasia, bet ne trys Dievai, o vienas Dievas <...>. Šioje Trejybėje niekas nėra ankstesnis ar vėlesnis, didesnis ar mažesnis, bet visi trys asmenys vienodai amžini ir lygūs“ (Žodynas 1991: 366). *Biblijoje* minimų Švč. Trejybės asmenų veikimas liaudiškajame pamaldume nėra

atskiriamas, jis tampa vieno Dievo veikimu arba asmenų veikimas painiojamas, nors krikščioniškosios teologijos temos būdavo aiškinamos bažnytiniuose pamoksluose, giesmėse. Mikas Vaicekuskas, tyręs XVI–XVIII a. lietuviškas katalikiškas giesmes, pastebi, kad nemaža dėmesio jose skiriama mokymui apie Švč. Trejybę, pabrėžiant trijų dieviškųjų asmenų giminingumą, jų lygybę ir atskiras funkcijas (Vaicekuskas 2005: 159). Tačiau liaudiškajam mąstymui būdingas sinkretizmas į Švč. Trejybės sampratą įneša savų korekcijų, todėl ir Rūpintojėlio atvaizdo suvokime atsirado tvano įvaizdis. „Jėzus nuliūdo, tvaną padaręs; pasigailėjo žmones nubaudęs“ (Galaunė 1930: 173), „Smūtnas Ponas Jėzusas gailisi patapą padaręs“ (Urbonienė 2009: 34). Šiuose pasakymuose taip pat užfiksuota gailėstingą Dievo / Kristaus sampratą. Lenkijoje irgi žinomi panašūs posakiai: „Po tvano Kristus pasirėmęs mąsto sunerimęs“ (Kunczyńska-Iracka 1980: 150), „Ponas Jėzus pasirėmė, taip nusprendė, kad kitomis baismėmis nebaus žmonių, nes jau labai daug jų žuvo šio tvano metu“ (Zowczak 2000: 390).

Rūpintojėlio vaizdinys aptinkamas ir pasakose. Lietuvoje užfiksuota pasaka „Berniukas maitina smūtkelį“, kurios keliuose variantuose randame Rūpintojėlio įvaizdį. Pirmą kartą pasaka užrašyta XIX a. Mečislovo Davainio-Silvestraičio.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institute esančios Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogo kartotekos duomenimis, iš viso užrašyti 27 šios pasakos variantai. Pasakų kataloguose šio kūrinio tipas žymimas ATU 767, o Bronislavos Kerbelytės parengtame lietuvių pasakų repertuarą pristatančiame *Kataloge* – AT 767 numeriu ir pateikiamas toks jo aprašas:

Berniukas atiduoda savo maistą smūtkeliui / Marijos statulai / deda ant altoriaus – kartu su kunigu pakviečiamas pietauti; abu staiga miršta / pakyla į dangų. / Kūčių vakare našlė pavaišina elgetą – Dievą, ji pakviečiama į dangų. / Berniukas išgirsta sakant, kad per kryžių pateks į dangų, ir nešioja ant pečių kryžių. Žmogus patenka į rūmus, pabūna kelias dienas; jam liepiama dar grįžti namo. Grįžęs randa, kad praėjo trys šimtai metų (KLLR 767).

Pasaka „Berniukas maitina smūtkelį“ priskiriama pasakoms–legendoms. „Šis pasakų žanras laikomas gana vėlyvu. Manoma, kad siužetai susiformavo susiliejus religiniams pasakojimams apie Dievą ir šventuosius su tradiciniais liaudies pasakojimais“ (Šlekonytė 2008: 303).

Šios pasakos ištakos glūdi XII a. Guibert'o von Nogent'o veikale *De pignoribus sanctorum* užrašytoje legendoje „Acolythus puer imaginem alloquitur, cui et ipsa dedit responsum“ (BP 474). Ji pasakoja, kad berniukas nešė pateną su aukojimui paruošta ostija. Priešais pertvarą, netoli šv. kankinio Kvirino kapo, buvo krucifiksas. Eidamas pro jį, berniukas atvaizdo paklausė: „Ar norite, Viešpatie, mano duo-

nos?“ Nukryžiuotasis jam atsakė: „Aš artimiausiu metu duosiu tau savo duonos.“ Tai išgirdęs, berniukas susirgo ir po keleto dienų mirė, tapdamas dangiškos puotos dalininku. Jis buvo palaidotas priešais atvaizdą, kuris jam tai pažadėjo.

Nuo XIII a. pasakojimas funkcionavo kaip vadinamasis *exempla*. Tai į viduramžių pamokslus įterpiamas vaizdingas pamokomas siužetas. Panašiu būdu plito ir kitas pasakojimas, kai berniukas pasiūlo duonos Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu skulptūrai (EM 518). Šis pasakojimas pirmą kartą užfiksuotas Gautier'o de Cluny (?–1155) legendoje „De miraculis b. v. Mariae“ (BP 474–475). Veikale *Speculum exemplorum* pasakojama apie jauną vienuolį, kuris kasdien vaikeliui Jėzui pasiūlo maisto. Po kiek laiko randa dubenį ištuštintą. Staiga Jėzus pakviečia jį patį pavalgyti. Vienuolis pasivadina ir abatą. Abu jie numiršta per Sekmines. Šiame pasakojime pirmą kartą randamas abato motyvas, vėliau jis pasirodo ir keliose kitose legendose. Daugumoje tokių pasakojimų vaikas / vienuolis siūlo maistą ne vaikeliui Jėzui, o Švč. Mergelės Marijos paveiklui (EM 518).

Aptariamas pasakos tipas (ATU 767) labai plačiai paplitęs Europoje ir Lotynų Amerikoje. 2004 m. pasirodžiusiam vokiečių folkloristo Hanso-Jörgo Utherio sudarytame tarptautinių pasakų kataloge rašoma, kad pasaka žinoma Airijoje, Prancūzijoje, Ispanijoje, Katalonijoje, Portugalijoje, Olandijoje, Vokietijoje, Italijoje, Slovakijoje, Rumunijoje, Graikijoje, Čilėje, Meksikoje (Uther 2004: ATU 767). Tačiau neaišku, ar nacionaliniuose pasakų variantuose aptinkamas ir Rūpintojėlio įvaizdis.

Tokia pasaka žinota visuose Lietuvos regionuose. Kaip ir dauguma pasakų, šioji turi savo vidines skirtybes, atsiradusias dėl minėtų viduramžių legendų įtakos. Vienuose variantuose berniukas maitina Nukryžiuotojo, Rūpintojėlio skulptūrą ar tiesiog Kristaus statulą, rečiau maisto neša Švč. Mergelės Marijos skulptūrai. Valstietiškojo religingumo ir krikščioniškųjų įvaizdžių sintezė per ilgą nuolatinį perpasakojimo procesą davė unikalių rezultatų – radosi kūrinių, nesunkiai gebančių modifikuotis (Šlekonytė 2008: 303), prisitaikančių prie istorinių realijų, atskleidžiančių vieno ar kito laikotarpio aktualijas, vienus krikščioniškus įvaizdžius pakeičiančius kitais. Kaip greitai gali kisti pasakos variantai, iliustruoja vienas jų iš pasakos apie berniuką, maitinantį smūtkelį, užrašytą 1933 m. Lazdijuose (LTR 692/22/). Jame atsispindi XIX a.–XX a. pradžios bažnytinės kultūros aktualijos – pasakos herojus (mergaitė, ne berniukas) maisto neša Švč. Jėzaus Širdies skulptūrai. Maldingumas Švč. Jėzaus Širdžiai labai populiarėjo ir buvo skatinamas Šventojo Sosto nuo XIX a. antrosios iki XX a. pirmosios pusės. Tuo laikotarpiu Jėzaus Širdies kultas įgijo oficialų pobūdį, masiškai išplito Švč. Jėzaus Širdies paveikslai ir skulptūros (Smilingytė-Žeimienė, Stankevičienė 2005: 186–187). Kadangi mūsų tyrimams svarbus Rūpintojėlis, tai nagrinėsime tik tuos pasakos „Berniukas maitina smūtkelį“ variantus, kuriuose jis minimas. Nukryžiuotojo

vaizdinio pakeitimas kitu Kristaus įvaizdžiu – Rūpintojėliu – veikiausiai nėra atsitiktinis. Kartais bažnyčiose liturgiškai įprastą Nukryžiuotojo vietą užimdavo Rūpintojėlio skulptūra. Dusetų, Leliūnų bažnyčiose Susimąščiusio Kristaus skulptūra stovėjo prie įėjimo į bažnyčią šalia švento vandens indo. Apie 1790 metus Kelerų (*Kiellerów*) šeimos paaukotas Susimąštes Kristus stovėjo Dziewiantkovičių bažnyčios priebažnytyje, specialiai įrengtoje nišoje, virš švento vandens indo (Surdokaitė 2010: 52).

Lietuvių folkloro tyrinėtojai pastebi, kad lietuvių pasakojamojoje tradicijoje giliai įsirižė senelio Dievo vaizdinys, į savo prasmių lauką įtraukęs ir Jėzaus Kristaus asmenį (Šlekonytė 2008: 304). Todėl ši pasaka išskirtinė, nes jos variantuose įvardijamas konkretus Kristaus įvaizdis – Rūpintojėlis. Be to, tokios pasakos modifikacijos rodo, kad Rūpintojėlis buvo itin svarbus valstiečiams. Lietuvoje pasakos „Berniukas maitina smūtkelį“ užfiksuoti 27 variantai, iš jų šeši su Rūpintojėlio (smūtkelio) vaizdiniu (Šiauliuose, Kunigailių kaime (Šiaulių aps.), Salake (Zarasų aps.), Paverknės II vienkiemyje (Aukštadvario vls., Trakų aps.), penki iš šių variantų užrašyti XX a. ketvirtajame dešimtmetyje (LTR 406/229/, 1497/15/, 1713/89/, 1406/416/) ir vienas – 1969 m. Vilniuje (pateikėja gimusi Raseiniuose; LTR 4029/5/).

Pasaka pradeda įvairiai. Kai kuriuose variantuose pirmiausia pasakotojas klausytoją įveda į kaimo realybę:

Viename sodžiuje buvo vaikelis. Jo tėvai seniai buvo mirę. Mažąjį paėmė auginti sodiečiai. Taip ir vargo našlaitis, vaikščiodamas iš vienos trobos į kitą. Kartą į tą kaimą atvažiavo kunigas. Našlaitis kunigui labai patiko, ir kunigas pasiėmė pas save (LTR 406/229/).

Kituose variantuose neminima, kaip herojus pateko pas kleboną, bet iškart pasakoma, kad jis ten buvo:

Pas vienų kunigų klebonų būna mažas berniukas. Klebona giminaitis, našlaitis (LTR 1713/89/).

Viename pasakos variante mergaitė Zosytė Rūpintojėlį rado ant palangės:

I' ant langiuka rūpintojukas padėtas, žinat, dievukas, kaip kur toks rūpintojukas vadindavosi (LTR 4029/5/).

Rūpintojėlis – vienas iš nedaugelio „dievukų“, kurie XIX a.–XX a. pradžioje buvo laikomi troboje ant palangės ar specialiai jiems įrengtos lentynėlės. Pasakoje minima, kad veikėja tokį „namiuką“ rado iškapsčiusi duobę:

Ji tokią duobę iškrapštė, kad jin gali įlįst. Įlipa jin' į tą duobę ir žiūr' dabar, kad čia, matyt, seniau namiukas buvęs. Langiukas yra, bet stiklo, žinoma, nėra (LTR 4029/5/).

Panašu, kad ši pasakos vieta atspindi vieną iš Susimąščiusio Kristaus sampratos aspektų, susijusių su Kristaus kalėjime kultu. Rūpintojėlio skulptūros bažnyčiose labai dažnai stovėdavo joms išmūrytose nišose. Pavyzdžiui, iki XX a. pradžios Vidiškių bažnyčioje Rūpintojėlis stovėjo tokioje nišoje prie įėjimo dešinėje pusėje. Dabar ten kabo didelė Nukryžiuotojo skulptūra. Lenkijoje ir Vokietijoje tokios nišos dar būdavo uždengiamos metalinėmis grotelėmis. Pavyzdžiui, Kristaus kalėjimą imituojančiose nišose Rūpintojėlio skulptūros stovi Krokuvos pranciškonų ir dominikonų, Miuncheno Šv. Jono Nepomuko bažnyčiose. 1761–1763 m. Vilniaus bernardinų konvento remonto metu vienuolyno koridoriuje buvo įtaisyta niša su grotelėmis ir į ją įstatytas Rūpintojėlis (VDKM S 111105, l. 206). Toks Rūpintojėlio atvaizdo komponavimas nėra atsitiktinis. Daugiaprasmėje Rūpintojėlio semantikoje vienas iš jo sampratos aspektų aiškina, kad taip vaizduojamas Kristus kalėjime. Ši scena yra vienas iš epizodų, kur teigiama, kad Kristus vienišas sėdėjo ant Golgotos kalno akmens, gulėjusio duobėje, vadintoje *Carcer Christi* (Dobrzeńiecki 1968: 281). Vietą, kurioje būdamas Kristus sėdėjo ant akmens, mini Ulrykas Pinderis knygoje *Speculum passionis* (1506), pranciškonas Francesco Quaresmi (1583–1656) veikale *De carcere Christi Domini* ir kiti autoriai¹⁴. Apie 1499 metus Antverpene buvo išleista knyga *Das ist der Gang den unser Herr Jesus ging aus des Pilatus Haus baladen mit dem schweren Kreuze zum Kalvarienberg* <...>. Joje tarp išvardytų trylikos Kryžiaus kelio stočių devintoji apibūdinta tokiais žodžiais: „Kaip Jėzus sėdėjo ant akmens vietoje, kuri vadinama *Carcer Christi*“ (Kruszelnicki 1959: 317). XVI a. pradžios rankraštyje *Rozmyślanie dominikańskie* taip pat aprašoma ola, kurioje ant akmens buvo pasodintas Kristus. Jis ten sėdėjo pasirėmęs galvą ranka (Rozmyślania 1965: 287–288). Taigi Rūpintojėlio vaizdavimas specialioje kalėjimą imituojančioje nišoje atspindėjo vieną iš jo sampratos aspektų ir yra glaudžiai susijęs su Kristaus kalėjime kultu.

Pažymėtina, kad visuose pasakojimuose pabrėžiama, jog Kristaus figūrėlė buvo laikoma kur nors palėpėje, ant aukšto, t. y. nepagarbiai užmesta, pamiršta. Be to, ta skulptūrėlė buvus labai išdžiūvusi:

Ant vieno klebonijas viršaus į palėpį buvo užmestas apaštališkas smūtkelis. Tas smūtkelis buvo sudžiūvęs ir viena ranka pasirėmęs veidą (LTR 1497/15/).

Užlipęs ant aukšto, rado seną apdulkėjusį Dievuką, kuris vadinasi Smutkiukas. Paėmęs į rankas pamatė, kad jis toks sulysęs – sudžiūvęs (LTR 350/202/).

.....
14 Plačiau apie tai žr. Dobrzeńiecki 1968: 285–287.

Čia pasakos žmogus stoja į akistatą su Dievu. Skulptūrėlės vaizdas pažadina religinius jausmus, skatina ištaisyti esamą nepriimtina padėtį. Pasakos herojui prabunda žmogiška atjauta, regint „alkaną“ Dievą. Daugumoje pasakos variantų atskleidžiamas pagrindinio veikėjo nesavanaudiškumas. Jis užmezga transcendentinius santykius su Kristumi, jį maitina, su juo kalbasi. Pakviestas pietų, jis prašo leisti atsivesti ir kleboną. Šią pasakos dalį galime vertinti kaip savotišką personažo išmėginimą. Kūrinio siužete įvertinamas žmogaus elgesys su Dievu, jo pagarba Kristaus asmeniui. Dalijimasis maistu su Kristumi – tai tam tikra *compassio* išraiška. Ji nutolusi nuo XVI–XVIII a. vadinamosios *compassio* (išgyvenimo) mistikos sampratos, kuri pagrįsta įsijautimu į Kristaus kančią. Tačiau pasakos herojus, atsisakydamas dalies savo maisto, stengiasi palengvinti ir atjausti „dievuko“ būtį.

Pasakoje taip pat randame viduramžių legendų aidus. Kaip ir tose legendose, Kristus po kiek laiko prabyla į žmogų ir pasikviečia jį pietų. Be to, kai kuriuose variantuose berniukas prašo leisti ateit jam su kunigu. Tai minėtos viduramžių legendos apie vienuolį bei abatą ir prabilusius Kristaus ar Švč. Mergelės Marijos atvaizdus atgarsiai. Tik lietuvių pasakose situacija supaprastinama. Veiksmas vyksta kaimo aplinkoje, todėl vienuolio vaidmenį atitinka klebono auklėtinis, liokajus, o abato personažą – kunigas.

Pasakos įvykių atomazga – herojaus mirtis, metaforiškai išreikšta patekimu „dangiškon puoton“. Tokią mirtį turime suvokti ne kaip bausmę, o kaip dosnų atlygį už meilę ir atjautimą. Likimo nuskriaustas (buvo našlaitis) arba pasižymėjęs moralinėmis vertybėmis (buvo labai pamaldus, darbštus) pasakos herojus patenka ten, kur skirta būti tik išrinktiesiems. Dangiškos puotos įvaizdis svarbus krikščioniškajai kultūrai. Juo išreiškiama tikinčiojo viltis, kad pavyks nugalėti mirtį ir saugiai įsikurti pas Dievą. Dangiška puota – tai palaimos vieta. *Naujajame Testamente* nurodoma, kad krikščionys turi siekti to, kas aukštybėse („Jeigu esate su Kristumi prikelti, siekite to, kas aukštybėse, kur Kristus sėdi Dievo dešinėje“ (Kol 3, 1), nes ten esanti jų tėvynė („Tuo tarpu mūsų tėvynė danguje, ir iš ten mes laukiame Išgelbėtojo, Viešpaties Jėzaus Kristaus“ (Fil 3, 20); „Čia mes neturime išliekančio miesto, bet ieškokime būsimoj“ (Hbr 13, 14).

Religinėje kalboje, ne tik liaudies, dangiška puota, dangaus linksmybės gali būti iš Dievo laukiamos išganymo pilnatvės, žmogaus palaimos metafora. Ji būdinga meditacijoms, vizijoms, pamokslams, bažnytinėms giesmėms. Pasakos „Berniukas maitina smūtkelį“ veikėjui Dievas yra maloningas, todėl jis ir gavo vietą danguje. Puotos vaizdinys susijęs su džiaugsmu ir linksmybėmis, o tai viena svarbiausių Dievo suteikiamų malonių žmogui. M. Vaicekauskas, nagrinėjęs lietuviškas katalikiškas XVI–XVIII a. giesmes, pastebi, kad „giesmių žmogus tikisi geros, laimingos mirties, patekimo į dangų, dangaus „linksmybių“, nes jei

Dievas kam nors žemėje maloningas, tai tas ir danguje gaus vietą (Vaicekauskas 2005: 166–167). Jis „prašo Jėzaus Kristaus, kad per savo malonę iš meilės atleistų nuodėmes ir suteiktų pasauliui linksmybę <...> arba duotų sulaukti dangaus linksmybių <...>, t. y. po mirties patekti į linksmybių vietą – dangų, ten bendrauti su šventaisiais ir matyti Dievo veidą“ (ten pat: 167). Dangiškos puotos, dangiškų linksmybių metafora į aptariamą lietuvių liaudies pasaką veikiausiai atėjo iš potridentinio Bažnyčios mokymo ir įvairių to laikotarpio tekstų, kai daug dėmesio buvo skirta parapinei dvasininkijai rengti, kai plėtėsi ir intensyvėjo parapiinė sielovada.

Taigi pasakoje „Berniukas maitina smūtkelį“ aiškiai atsispindi tam tikri Bažnyčios mokymo aspektai. Nors kūrinio ištakos glūdi viduramžių legendose, tačiau pasakos variantai labai modifikuoti baroko epochos kultūros, pritaikyti tuometinio gyvenimo realijoms. Rūpintojėlio įvaizdis aptartuose tautosakos pavyzdžiuose byloja apie jo gyvybingumą ir išskirtinę svarbą lietuvių valstietijai.

IŠVADOS

Rūpintojėlio atvaizdo sampratai įtaką darė devocinė literatūra, meditacijų vadovai, Kristaus kančios aprašymai. Šio atvaizdo koncepcija nėra vienalytė ir jungia kelis aspektus. Visų pirma tai apibendrintas visų Kristaus patirtų kančių simbolis. Kita vertus, atvaizdo semantika siejama su Kristaus Išganytojo kultu, todėl jis glaudžiai susijęs su nuodėmės ir atgailos kategorijomis. Taip pat pastebima tendencija Rūpintojėlio atvaizdą sieti ir su Kristaus prisikėlimo momentu. Kai kada jis siejamas su pranašo Jeremijo raudų dėl sugriautos Jeruzalės prefiguracija. Atvaizdo sampratos niuansai priklauso nuo konteksto, kuriame jis yra, ir nuo konkretaus literatūrinio šaltinio, kuriuo interpretuojamas Rūpintojėlio siužetas.

Visos šios sampratos kategorijos aptinkamos ir valstietiškoje kultūroje. Čia atvaizdo traktavimas glaudžiai susijęs su Bažnyčios mokymu, religine literatūra ir nuo oficialaus pamaldumo menkai tenutolęs. Liaudišką Rūpintojėlio vaizdinio ir atvaizdo interpretaciją lėmė įvairių bažnytinių tekstų įtaka savitai valstietiškai pasaulėžiūrai. Liaudiški pavadinimai, vartoti Rūpintojėlio skulptūrėlėms apibūdinti, išreiškė Kristaus kančią, sielvirtą bei liūdesį. Tai pamaldumo išganytojiškai Kristaus kančiai tradicijos, klestėjusios XVII–XVIII a., liekanos liaudies kultūroje. XIX a. ir XX a. pirmojoje pusėje vykę religinės kultūros pokyčiai menkai tepaveikė šio atvaizdo sampratą ir liaudies skulptūrą apskritai.

Kaimo kultūroje aptinkamas Rūpintojėlio vaizdinys ir atvaizdas atspindi viduramžišką devocinę atvaizdo sampratą, kuria išreiškiama vienišo, apleisto Kristaus, mąstančio apie būsimą savo kančią, idėja. Taip pat čia jungiami vienatvės,

apleistumo, svetimumo jausmai, randami Rūpintojėlio traktavime nuo vėlyvųjų viduramžių.

Savaip lietuvių liaudies suvokta Švč. Trejybės dogma Rūpintojėlį sutapatino su Dievu Tėvu, todėl atvaizdo prasmį lauką praplėtė ir tvano įvaizdis. Parimusių, Susimąščiūso Kristaus vaizdinys randamas individualiose pačių valstiečių sukurtose maldelėse, Velykų oracijose, legendose, pasakose. Be to, šalia kančios, nuodėmių atpirkimo, atgailos suvokimo Rūpintojėlio atvaizdui suteikiama globojančio, saugojančio Dievo prasmė. Liaudiškoje Rūpintojėlio traktuotėje taip pat atsispindėjo ir gailėstingą Dievo idėja.

ŠALTINIAI

- Biblija 2005 – *Biblija, arba Šventasis Raštas*, [trečiasis pat. ir papild. ekumeninis leid.], Vilnius.
- BP – Johannes Bolte, Georg Polívka. *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*, Bd. 3, *neu Bearbeitet von Johannes Bolte und Georg Polívka*, Leipzig, 1918.
- ČDM – Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus
- EM – *Enzyklopädie des Märchens: Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*, Bd. 8, begründet von Kurt Ranke, Berlin–New York, 1996.
- KLLR – Bronislava Kerbelytė. *Lietuvių liaudies pasakų repertuaras*, Vilnius, 2002.
- LKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, t. XI, Vilnius, 1978.
- LLD – *Lietuvių liaudies dainynas*, t. III: *Karinės-istorinės dainos*, kn. 1, parengė Pranė Jokimaitienė, Zofija Puteikienė, Vilnius, 1985.
- LNB RS – Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius
- LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas
- LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas
- RKrM – Rokiškio krašto muziejus
- Romer 1897 – Edward Romer. *Oraçja Wielkanocna*, *Wisła*, t. 11, p. 340.
- Rozmyślania 1965 – *Rozmyślania dominikańskie*, t. 1, wyd. i oprac. Karol Górski i Władysław Kuraszkiewicz; oprac. ikonogr. Zofija Rozanow; wsręp komparatyst. Tadeusz Dobrzeniecki, Wrocław.
- Uther Hans-Jörg 2004. The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography, part I, by Hans-Jörg Uther, *FF Communications*, No. 284–286.
- ŠAM – Šiaulių „Aušros“ muziejus
- VDKM – Vytauto Didžiojo karo muziejus. B. S 111105. Chronologia erectionis et foundationis conventus et custodiae Vilnensis ADS: <...> conscripta que per A. R. P. Thomam Digon praedicator generalem Patrem provinciae ac chronologum sub officio A. V. P. Stephani Romanovicz custodis ac gvardiani Vilnen: Anno Dñi 1668.
- Zrzelski 1740 – *Bolesław albo Krol Bolesci <...> Podany W. X. Jana Zrzelskiego Soc: Jesu. Ná ten czas Rektora Collegium Mińskiego*, W Wilnie w Drukárni J K. M. Akadémickiey Soc.
- ŽAM – Žemaičių muziejus „Alka“

LITERATŪRA

- Borries Johann Eckart von 1972. *Albrecht Dürerer, Christus als Schmerzensmann*, Karlsruhe.
- Buračas Balys 1993. *Lietuvos kaimo papročiai*, Vilnius.
- Fehleemann Sabine 1990. Christus im Elend: vom Andachtsbild zum realistischen Bildokument, in: *Ikonographie: Anleitung zum Lesen Bildern*, München, p. 79–96.
- Dictionnaire 1989. Penitence, in: *Dictionnaire de le Spiritualité*, t. XII, Paris, p. 980–994.
- Dobrzeńiecki Tadeusz 1968. Chrystus Frasobliwy w literaturze średniowiecznej, *Biuletyn historii sztuki*, Nr. 3, p. 279–299.
- Finaldi Gabriele (ed.) 2000. *The Image of Christ*, London.
- Galaunė Paulius 1930. *Lietuvių liaudies menas. Jo meninių formų plėtojimosi pagrindai*, Kaunas.
- [Katalog] 1965. *Hans Holbein der Ältere und die Kunst der Spätgotik: [Ausstellungskatalog]*, Augsburg.
- Kruszelnicki Zygmunt 1959. Ze studiów nad ikonografią Chrystusa Frasobliwego, *Biuletyn historii sztuki*, Nr. 3–4, p. 307–328.
- Kunczyńska Anna 1960. Chrystus Frasobliwy w polskiej rzeźbie ludowej, *Polska sztuka ludowa*, Nr. 4, p. 211–229.
- Kunczyńska-Iracka Anna 1980. Chrystus Frasobliwy i jego miejsce w tradycyjnej religijności ludowej, *Polska sztuka ludowa*, Nr. 3–4, p. 143–152.
- Mažiulis Antanas 2002. Vidukliškių buitės, kn.: *Viduklė*, Kaunas, p. 894–933.
- Osten Gert von der 1952. Christus im Elend, ein niederdeutsches Andachtsbild, in: *Westfalen. Hefte für Geschichte Kunst und Volkskunde*, Bd. 30, Münster, p. 185–197.
- Racėnaitė Radvilė 2008. Jėzus Kristus lietuvių sakytinėje tautosakoje: pagrindiniai siužetai ir vaidinio ypatumai, kn.: *Pamaldumas Išganytojui Lietuvos kultūroje*, sudarytoja Gabija Surdokaitė, Vilnius, p. 321–336.
- Rūkštelė Antanas 1941. Lietuviškų kryžių atsiradimas ir jų plitimo priežastys, *I laisvė*, Nr. 95, p. 3–4.
- Schuler Ernst August 1951. *Die Musik der Osterfeiern, Osterspiele und Passionen des Mittelalters*, Kassel.
- Seweryn Tadeusz 1958. *Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce*, Warszawa.
- Smilingytė-Žeimiėnė Skirmantė 2003. Jėzaus kulto raiška XX a. I pusės Lietuvos religinėje dailėje, *Menotyra*, Nr. 3, p. 16–23.
- Smilingytė-Žeimiėnė Skirmantė, Stankevičienė Regimanta 2005. Švč. Jėzaus Širdies kultas ir jo atspindžiai Užnemunės dailėje, kn.: *Užnemunė: visuomenė ir dvasinio gyvenimo procesai*, Vilnius, p. 186–207.
- Surdokaitė Gabija 2004. Rūpintojėlio pirmavaizdžio problema, kn.: *Vilniaus dailės akademijos darbai*, t. 35: *Pirmavaizdis ir kartotė: vaizdinių transformacijos tyrimai*, sudarytojai Marius Iršėnas, Gabija Surdokaitė, Vilnius, p. 99–111.
- Surdokaitė Gabija 2005. Susimąšėiusio Kristaus atvaizdas XVII–XVIII a. LDK bažnyčiose: paskirtis ir paplitimas, *Menotyra*, Nr. 2, p. 23–29.
- Surdokaitė Gabija 2008a. Rūpintojėlio kultas Lietuvoje, kn.: *Vilniaus dailės akademijos darbai*, t. 54: *LDK Sakralinė dailė: atodangos ir naujieji kontekstai*, sudarytoja Rūta Janonienė, Vilnius, p. 173–182.
- Surdokaitė Gabija 2008b. Balninkų Rūpintojėlio skulptūra, *Menotyra*, Nr. 3, p. 1–7.
- Surdokaitė Gabija 2010. Susimąšėiusio Kristaus atvaizdo paskirtis, *Menotyra*, Nr. 1, p. 51–64.
- Šlekonytė Jūratė 2008. Lietuvių liaudies pasaka „Žmogus ant kryžiaus“: keli pastebėjimai apie pasaulėžiūrinį sinkretizmą, kn.: *Pamaldumas Išganytojui Lietuvos kultūroje*, sudarytoja Gabija Surdokaitė, Vilnius, p. 303–316.
- Urbonienė Skaidrė 2009. *Religinė liaudies skulptūra Lietuvos kaimo kultūroje (XIX a. II pusė–XX a. I pusė)*: Daktaro disertacija, Vilniaus dailės akademija.
- Vaicekauskas Mikas 2005. *Lietuviškos katalikiškos XVI–XVIII amžiaus giesmės*, Vilnius.

- Valatka Vitas 2006. *Žemaičių žemės tyrinėjimai: Rašytinis palikimas Žemaičių muziejuje „Alka“*, kn. 2, Vilnius.
- Vitkauskas A. 1937. Senovės dievai ir prietarai, *Gimtasai kraštas*, Nr. 2-4, p. 137–141.
- Zowczak Magdalena 2000. *Biblia ludowa: Interpretacje wątków biblijnych w kulturze ludowej*, Wrocław.
- Žodynas 1991. *Religijotyros žodynas*, sudarė Romualdas Petraitis, Vilnius.
- Сурдокайте Габия 2009. Иконография, распространение, назначение образа Спаса Полуночного в XVII–XX вв. в Великом Княжестве Литовском и Литве, кн.: *Древнерусская скульптура*, т. 6: *Проблемы иконографии*, выпуск первый, Москва, p. 50–66, 168–169.

Rūpintojėlis in Lithuanian Oral Folklore and Folk Sculpture: The Main Aspects of Conception

GABIJA SURDOKAITĖ

Summary

Conception of *Rūpintojėlis* [‘Christ in Distress’] image was influenced by devotional literature, meditation guides, and descriptions of Christ’s Passion. Rather than being homonymous, the conception of this image comprises several aspects. Primarily, it is the generalized symbol of all the sufferings endured by Christ. On the other hand, semantics of this image is related to the cult of Christ the Savior, thus being closely connected with categories of sin and penance. Also, the tendency can be noted of relating the *Rūpintojėlis* image with the moment of Christ’s Resurrection. Sometimes it is related with the pre-figuration of the prophet Jeremiah lamenting over the ruins of Jerusalem as well. The conceptual nuances of the image depend on the context of its existence, and on the individual literary source, by use of which the *Rūpintojėlis* line is interpreted.

All the categories of this conception are also encountered in the peasant culture. Here, interpretation of this image is closely related to the teachings of church, the religious literature and thus scarcely distanced from the official religiosity at all. The popular interpretation of *Rūpintojėlis* image was determined by the influence of various church texts on the distinctive peasant worldview. The vernacular terms used to define the *Rūpintojėlis* figurines emphasize the suffering, grief and sorrow of Christ. They embody the remnants of traditional reverence to the saving Passion of Christ, which used to be especially prominent in the 17th–18th centuries. Changes in religious culture, taking place in the 19th and particularly in the first half of the 20th century, had little influence on the conception of this image and on the folk sculpture in general.

The image of *Rūpintojėlis* in vernacular culture reflects the medieval devotional conception of this image, meant to express the idea of the lonely and abandoned Christ, thinking of his future suffering. Also, such emotions as loneliness, neglect, extraneousness, encountered in the interpretation of *Rūpintojėlis* since the late Middle Ages, are weaved in here.

The peculiar folk concept of the Holy Trinity dogma resulted in identification of *Rūpintojėlis* with the Father God, therefore the scope of meanings attributed to this image was enlarged with inclusion of the image of Flood. Thoughtful and meditative Christ is depicted also in individual prayers, composed by peasants themselves, in Easter orations, legends, and tales. Besides, along with concepts of suffering, redemption, and penitence, the *Rūpintojėlis* image is endowed with sense of protecting guardian deity. The popular interpretation of *Rūpintojėlis* also reflects the idea of merciful God.